

הרב בנימין קלמןזון, ראש הישיבה

שיחה על מות לבן*

שבת וארא תשס"ג

ארבעה נכנסו לפרדס בליל שבת קודש פרשת שמות.

הם נמצאים בתוך הפרדס, ואנו לא זכינו לדעת את הסודות שהם לומדים שם.

יש לנו רק אחד שחזר מהפרדס - ר' עקיבא^א; אותו החזיר הקב"ה מן הפרדס לזמן קצוב, עד שהשיבו לבית גניזו.

אם ברצוננו ללמוד את תורת הפרדס, ובכך להבין אולי מעט מן הזיו שעוטף כעת את נשמות בחורינו הקדושים, אנו צריכים ללמוד את תורתו של ר' עקיבא:

וכבר היה רבן גמליאל ורבי אלעזר בן עזריה ורבי יהושע ורבי עקיבא מהלכין בדרך, ושמעו קול המונה של רומי מפלטה [ברחוק] מאה ועשרים מיל. והתחילו בוכין, ורבי עקיבא משחק. אמרו לו: מפני מה אתה משחק? אמר להם: ואתם מפני מה אתם בוכים? אמרו לו: הללו גויים, שמשתחווים לעצבים ומקטרים לעבודה זרה, יושבין בטח והשקט, ואנו בית הדום רגלי אלהינו שרוף באש, ולא נבכה! אמר להן: לכך אני מצחק - ומה לעוברי רצונו כך, לעושי רצונו על אחת כמה וכמה.

שוב פעם אחת היו עולין לירושלים, כיון שהגיעו להר הצופים קרעו בגדיהם. כיון שהגיעו להר הבית, ראו שועל שיצא מבית קדשי הקדשים. התחילו הן בוכין, ורבי עקיבא מצחק. אמרו לו: מפני מה אתה מצחק? אמר להם: מפני מה אתם בוכים? אמרו לו: מקום שכתוב בו "והזר הקרב יומת" (במדבר א', נא), ועכשיו שועלים הלכו בו, ולא נבכה! אמר להן: לכך אני מצחק. דכתיב: "ואעידה לי עדים נאמנים, את אוריה הכהן ואת זכריה בן יברכיהו" (ישעיהו ח', ב) - וכי מה ענין אוריה אצל זכריה? אוריה במקדש ראשון, וזכריה במקדש שני! אלא, תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה - באוריה כתיב: "לכן בגללכם ציון שדה תחרש..." (מיכה ג', יב), בזכריה כתיב: "עוד ישבו זקנים

על פי תהלים ט' א.

"דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרו בכתב" (גיטין ט' ע"ב) - הכתוב הלך הינו עיבוד של שיחה שניתנה בערב שבת, שבוע לאחר שעלו בסערה השמימה ארבעת חברינו. העיבוד נעשה על ידי התלמידים, תוך נסיון לשמור על אופי הדברים.

מאז לקינו בכפלים, ונלחקו מעימנו שני בנים אהובים קדושי עליון נוספים: הקדוש נעם בהגון והקדוש אייל ירבוים, ה' יקום דמם. שיחה זו מכוונת איפוא לזכרם של כל תלמידי הישיבה שנרצחו בשנים האחרונות. יתן ה' ויאמר לצרותינו די.

1. על פי מסכת חגיגה (תלמוד ירושלמי) פרק ב ה"א: "ארבעה נכנסו לפרדס: אחד הציץ ומת, אחד הציץ ונפגע, אחד הציץ וקיץץ בנטיעות, אחד נכנס בשלום ויצא בשלום... ר' עקיבא נכנס בשלום ויצא בשלום; עליו הכתוב אומר: 'משכני אחרוך נרוצה' (שה"ש א', ד)".

וזקנות ברחובות ירושלים...” (זכריה ח, ד). עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה, הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה; עכשיו, שנתקיימה נבואתו של אוריה – בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת. בלשון הזה אמרו לו: עקיבא, ניהמתנו! עקיבא, ניהמתנו!

(מכות כד ע"א)

בהסתכלות ראשונית ופשוטה על המצב, נשקפת לעין תמונה של חורבן. דברי ר' עקיבא, שנועדים לנחם, נראים לכאורה כדרשה תלושה מהקשר הפסוקים: ישעיהו מתייחס בפשטות לשני אנשים בני דורו, בעוד שר' עקיבא מוצא בדברים דווקא את זכריה, שהתנבא בימי בית שני. גם נבואת אוריה המוזכרת, אינה אלא דבריו של מיכה הנביא². הדברים מצטיירים לכאורה כקריאה חופשית מאד, הלבשה של רעיון על גבי הפסוקים.

אך אם נתבונן מבעד לחרכים, נראה שלא רמזי פסוקים מקריים עיצבו את דרשתו של ר' עקיבא, אלא השקפת עולם עמוקה ויסודית - הגאולה תלויה בחורבנו של העולם הלקוי שקדם לה. ר' עקיבא חותר למתוח עבורנו חוטים דקים בין נבואת אוריה לזו של זכריה, ללמדנו, כי הישיבה העתידית של הזקנים והזקנות ברחובות ירושלים, תלויה בחרישת שדה בית המקדש, שלקה על כי סרחו בניו.

ברם; כדי להבין תהליך זה לעומקו, יש לבחון אותו בעיניים של פרדס, בהסתכלות חדשנית, הסתכלות שחורגת אל מעבר לקו האופק הגלוי. צריך לפרק כל דבר לגורמיו הפנימיים, להבין את מהותו, ולשנות את תבניות החשיבה הקיימות.

אמר רבה בר בר חנה: כשחלה רבי אליעזר, נכנסו תלמידיו לבקרו. אמר להן, חמה עזה יש בעולם. התחילו הן בוכין ורבי עקיבא משחק. אמרו לו: למה אתה משחק? אמר להן: וכי מפני מה אתם בוכים? אמרו לו: אפשר ספר תורה שרזי בצער, ולא נבכה?! אמר להן: לכך אני משחק. כל זמן שאני רואה רבי, שאין יינו מחמיץ, ואין פשתנו לוקה, ואין שמנו מבאיט, ואין דובשנו מדביט, אמרתי: שמא חס ושלום קיבל רבי עולמו. ועכשיו שאני רואה רבי בצער - אני שמח. אמר לו: עקיבא, כלום חיסרתי מן התורה כולה? אמר לו, לימדתנו רבינו: "כי אדם אין צדיק בארץ, אשר יעשה טוב ולא יחטא" (קהלת ד, כ).

(סנהדרין קא ע"א)

מלמדנו ר' עקיבא, שהנראה לעין איננו חזות הכל. יש להתבונן גם בעלום, בסמוי מן העין. לעיתים הגלוי הוא זמני, חלקי, ואינו משקף את המציאות האמיתית, המהותית.

2. המקור לקישור שבין נבואה זו של מיכה ובין נבואת אוריה, הוא בירמיהו פרק כ"ו, שם מצוטט פסוק זה מפי מיכה, ואחר כך נאמר שגם הנביא אוריה ניבא דברים מעין אלה. אך עדיין, קשה לשים את דבריו של מיכה מילה במילה בפי אוריה.

פרק זיכרון

תנו רבנן: כשחלה רבי אליעזר, נכנסו ארבעה זקנים לבקרו: רבי טרפון ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא.

נענה רבי טרפון ואמר: טוב אתה לישראל מטיפה של גשמים; סטיפה של גשמים בעולם הזה, ורבי בעולם הזה ובעולם הבא.

נענה רבי יהושע ואמר: טוב אתה לישראל יותר מגלגל חמה; שגלגל חמה בעולם הזה, ורבי בעולם הזה ובעולם הבא.

נענה רבי אלעזר בן עזריה ואמר: טוב אתה לישראל יותר מאב ואם; שאב ואם בעולם הזה, ורבי בעולם הזה ובעולם הבא.

נענה רבי עקיבא ואמר: חביבין יסורין.

אמר להם: סמכוני ואשמעה דברי עקיבא תלמידי, שאמר חביבין יסורין. אמר לו: עקיבא, זו מנין לך?

אמר: מקרא אני דורש - "בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו, וחמשים וחמש שנה מלך בירושלים, ויעש הרע בעיני ה' " (מלכים ב' כ"א, א-ב). וכתוב: "גם אלה משלי שלמה, אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה" (משלי כ"א, כ"ה). וכי חזקיה מלך יהודה, לכל העולם כולו לימד תורה, ולמנשה בנו לא לימד תורה? אלא, מכל תורה שטרח בו, ומכל עמל שעמל בו - לא העלהו למוטב אלא יסורין. שנאמר: "וירבר ה' אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו, ויבא ה' עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור, וילכדו את מנשה בַּחַיִּים ויאסרוהו בנַחֲשֵׁתִים, ויוליכֶהוּ בבלָה" (דברי הימים ב' ל"ג י-יא). וכתוב: "וַיִּכְהַרְוּ לֹו חָקָה אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהָיו, וַיִּכְנַע מֵאֵד מִלִּפְנֵי אֱלֹהֵי אֲבוֹתָיו. וַיִּתְפַּלֵּל אֵלָיו, וַיַּעֲתָר לוֹ וַיִּשְׁמַע תַּחֲנָתוֹ, וַיִּשְׁיבֵהוּ יְרוּשָׁלַיִם לְמַלְכוּתוֹ, וַיִּדַע מִנְּשָׂה כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים (דברי הימים ב' ל"ג, יב-יג). הא למדת' שחביבין יסורין.

(סם)

לעיתים, הגלוי הוא היפוכו של הסמוי. הגלוי הוא התמונה הרגעית, הנגלית לעין, בעוד שהסמוי הוא הסרט הגדול, התמונה המקיפה והכוללת.

לעיתים, כאשר הדור אטום, הרופא כל בשר מרפא דווקא על-ידי ייסורים. ייסורים הם האיתות, שמשוהו לא בסדר, שיש לשפר, שצריך לשנות. מחלת הסרטן, שחלק מקשייה נעוצים בקושי לאבחן את המחלה בשלבים מוקדמים, מלמדת אותנו, שלעיתים ייסורים משמשים אף הם כסוג של חסד - חביבים ייסורים.

כאשר מבין ר' עקיבא מר' אליעזר שחימה עזה יש בעולם, והקב"ה עשוי להיקדש בקרוביו, מבין ר' עקיבא שהיקדשות זו חביבה היא.

כך גם אנו, בכדי להבין את אשר אירע לנו, אנו זקוקים לתפיסת עולם כוללת, אשר איננה מסתפקת במובן מאליו, במוחש, במייד.

יוסי בן יועזר אומר: יהי ביתך בית ועד לחכמים, והוי מתאבק בעפר רגליהם, והוי שותה בצמא את דבריהם.

”ושותה בצמא את דבריהם” – זה ר' עקיבא.

מה היה תחלתו של ר' עקיבא?

אמרו: בן ארבעים שנה היה, ולא שנה כלום. פעם אחת היה עומד על פי הבאר. אמרו: מי חקק אבן זו? אמרו לו: המים שתריד נופלים עליה בכל יום. אמרו לו: עקיבא, אי אתה קורא “אבנים שחקו מים”?

מיד היה רבי עקיבא דן קל וחומר בעצמו: מה רך פסל את הקשה, רברי תורה, שקשין כברזל, על אחת כמה וכמה שיחקקו את לבי, שהוא בשר ודם! מיד חזר ללמוד תורה.

הלך הוא ובנו, וישבו אצל מלמרי תינקות, אמר לו: רבי, למדני תורה. אחז רבי עקיבא בראש הלוח, ובנו בראש הלוח. כתב לו אלף בית, ולמדה; אלף תיו, ולמדה; תורת כהנים, ולמדה. היה לומד והולך, עד שלמד כל התורה כולה.

הלך וישב לו לפני רבי אליעזר ולפני רבי יהושעי; אמר להם: רבותי, פתחו לי טעם משנה. כיון שאמרו לו הלכה אחת, הלך וישב לו בינו לבין עצמו; אמר: אלף זו למה נכתבה? בית זו למה נכתבה? דבר זה למה נאמר? חזר ושאלן, והעמידן ברברים.

רבי שמעון בן אלעזר אומר: אמשול לך משל. למה הרבר דומה? לסתת שהיה מסתת בהרים, פעם אחת נטל קרדומו בידו, והלך וישב על ההר, והיה מכה ממנו צרורות דקות. ובאו בני אדם ואמרו לו: מה אתה עושה? אמר להם: הרי אני עוקרו ומטילו בתוך הירדן. אמרו לו: אי אתה יכול לעקוד את כל ההר! היה מסתת והולך, עד שהגיע אצל סלע גדול. נכנס תחתיו, סתרו ועקרו והטילו אל הירדן, ואמר לו: אין זה מקומך, אלא מקום זה.

כך עשה להם ר' עקיבא, לר' אליעזר ולר' יהושעי.

(אבות דרבי נתן נוסחא א פרק ו)

אנשים ששואלים על כל דבר למקורו, אנשים שמנסים להבין כל דבר, אנשים שיש להם הסתכלות עמוקה, התבוננות חודרת ושורשית, כמתואר במדרש זה, מגיעים לחשיבה מקורית. המבינים כל גורם במציאות - נמצאים במציאות מאוד מורכבת: שחוק ובכי ביחד. החכם מכל אדם לימד, כי המוסיף דעת מוסיף מכאוב (קהלת א', יח). מי שיודע יותר, מי שמודע יותר, מרגיש יותר, וכואב יותר. אך בעומק מתברר, שאין הכוונה רק כי שחוק ובכי משמשים זה לצד זה, אלא יתרה מזו - במעמקי הפרדס אין סתירה בין בכי ושמחה.

פרק זיכרון

בספר שיבולי הלקט, מופיע מדרש מיוחד, שלא נודע מקורו:

ר' עקיבה היה יושב ובוכה בשבת. אמרו לו תלמידיו, לימדתנו רבינו: "זקראת לשבת עונג?" אמר להם: זה עונג שלי.

(שיבולי הלקט, ענין שבת סימן צג)

רבינו ר' נחמן מברסלב, לימדנו כי הלב השבור הוא לב פתוח, קשוב, מתבונן³. התבוננות והקשבה, יוצרות צער ויוצרות שמחה; וחד הן. בהסתכלות מורכבת ועמוקה, מובן שהבכי והשמחה אינם סותרים. במצבנו, הבכי הוא השחרור, הפורקן, הניתוח שמנקז את הכאב. גם הוא עונג שבת.

אדם שמבין את העומק, שנכנס לפרדס ומתהלך במשעוליו, יוכל גם לראות את האור ואת השמחה שבתוך הכאב והמוות.

בשעה שהוציאו את רבי עקיבא להריגה, זמן קריאת שמע היה. והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל, והיה מקבל עליו עול מלכות שמים. אמרו לו תלמידיו: רבינו, עד כאן? אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה, "בכל נפשך" – אפילו נוטל את נשמתך, אמרתי: מתי יבא לידי ואקיימנו; ועכשיו שבא לידי, לא אקיימנו? היה מאריך באחד, עד שיצתה נשמתו באחד. יצתה בת קול ואמרה: אשריך רבי עקיבא, שיצאה נשמתך באחד. אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: זו תורה וזו שכרה? "ממתים ירך ה' ממתים וגו'" (תהלים י"ז, יד). אמר להם: "חלקם בחיים" (שם). יצתה בת קול ואמרה: אשריך רבי עקיבא, שאתה מזומן לחיי העולם הבא.

(ברכות סא ע"ב)

אם מבינים את סתרי הפרדס, מבינים את אפסותה של מלכות הארץ לעומת מלכות השמים, אפשר להבין גם את הרצון להידבק בשכינה, ואת האהבה שבה ר' עקיבא בוחר להצטרף לפמליא של מעלה.

בערב שבת קודש הנורא והאיום, כאשר הצלחנו לפרוץ את הדלת הנעולה בגבורה, את שער החסד וההצלחה; כאשר נכנסתי ופגשתי את ארבעת ילדינו, אשר התבוססו בדמם, מנוקבים ככברה בכדורי השטן המרצח - ראיתי על פניהם השלמה שלוה וחיוך ענוג. חיוך של הצטרפות לפמליא של מעלה ללימוד הפרדס.

יהי רצון, שנזכה לקנות את עולמנו במאה ועשרים שנה, כשם שקנו ילדינו את עולמם בשעה אחת.

3. שיחות הר"ן מ"א.